

писка. Національний інститут стратегічних досліджень / Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1588/>

References:

1. Myronenko O. M. (2002). Origins of Ukrainian revolutionary constitutionalism 1917–1920. Theoretical and methodological aspect. Monograph. Kyiv (in Ukr.).
2. Skrypniuk Olexandr, Usenko Ihor, Ivanova Anastasiia. (2018). To the anniversary of the Constitution of the Ukrainian People's Republic. *Holos Ukrayiny*, № 81. 3 May, 2018, 3, 5. (in Ukr.).
3. Hrushevsky Mykhaylo (1988). Memoirs (Spomyny). Kyiv (in Ukr.).
4. Ivanova A. Yu. (2011). Legislative process and legislative technique during the Central Rada, Hetmanate of the Pavlo Skoropadsky and the Directory. Monograph. Kyiv (in Ukr.).
5. «The introduction of the institution of interpellation in Ukraine as one of the forms of parliamentary control over the activities of the government». Analytical note. National Institute for Strategic Studies / Access Mode <http://www.niss.gov.ua/articles/1588/> (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 16 червня 2018 р.

УДК 340+001

*Л. В. Міхневич**,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри теорії та історії права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет ім. Вадима Гетьмана»

**ПОЛІЦЕЙСЬКЕ (АДМІНІСТРАТИВНЕ) ПРАВО ПОЗА
КЛАСИЧНИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ (XIX–ПОЧАТОК XX СТ.)**

Досліджено становлення адміністративного права як навчальної дисципліни та науки у вищих навчальних закладах українських губерній Російської імперії (за межами класичних університетів). Встановлено обсяги та перелік адміністративно-правових курсів, виток наукового вивчення поліцейського (адміністративного) права.

* Mikhnevych L.V., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Associate Professor (Docent), Professor of the Theory and History of Law Department in Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

POLICE (ADMINISTRATIVE) LAW AFTER CLASSICAL UNIVERSITIES (XIX — BEGINNING OF XX ST.)

Виявлено творчі здобутки адміністративістів дорадянського періоду.

Ключові слова: камералістика, закони благочиння, закони благоустрою, закони поліцейські, поліцейське право, адміністративне право, адміністративна юстиція.

Исследовано становление административного права как учебной дисциплины и науки в высших учебных заведениях украинских губерний Российской империи (за пределами классических университетов). Установлены объемы и перечень административно-правовых курсов, истоки научного изучения полицейского (административного) права. Выявлены творческие достижения административистов досоветского периода.

Ключевые слова: камералистики, законы благочиния, законы благоустройства, законы полицейские, полицейское право, административное право, административная юстиция.

The formation of administrative law as a discipline and science in higher educational institutions of Ukrainian provinces of the Russian Empire (outside of classical universities). The names, volume and list of administrative-legal courses, sources of scientific study of the police (administrative) law are established. The analysis of the scientific developments of the pre-Soviet administrative period and identified their creative achievements.

Key words: chamberlastics, the laws of deanery, the laws of improvement, the laws of the police, police law, administrative law, administrative justice.

Постановка проблеми. Вітчизняне поліцейське (адміністративне) право виникло на базі камералістики, яка поєднувала різні науки та розглядалася як сукупність знань про управління державним майном. Камералістика була привнесена в Російську імперію західноєвропейськими, переважно німецькими вченими. Вони читали російським студентам цей курс, який включав окрім елементів економічної політики та фінансової науки ще й поліцейське право. Згодом на юридичних факультетах імператорських університетів виділився самостійний курс та розпочалося наукове розроблення поліцейського права. Разом з тим камеральні та поліцейські науки були представлені й у навчальних планах юридичного і камерального відділень Рішельєвського ліцею (1817–1865) та Юридичного ліцею князя Безбородька (1820–1875). А вже у дорадянський період ХХ ст. поліцейське (адміністративне) право вивчали студенти юридичних факультетів Київських (далі — КВЖК) та Одеських (далі — ОВЖК) вищих жіночих курсів, Київського (далі — ККІ) та Харківського (далі — ХКІ) комерційних інститутів, Новоросійського (Одеського) між-

народного інституту (далі — Н(О)МІ) та Київського юридичного інституту (далі — КЮІ). Професори цих закладів долучилися до розвитку юриспруденції та, зокрема, поліцейського (адміністративного) права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що історія адміністративного права дорадянського періоду була предметом досліджень у численних працях українських учених. Аналізу піддавався й досвід викладацької діяльності та творчі звершення професорів університетів (І. С. Гриценко, Т. О. Коломоєць, Ю. І. Римаренко, А. Г. Соломаха та ін.). Але розвиток поліцейського (адміністративного) права за межами класичних університетів також має власну історію, яка потребує окремого вивчення. Хоча варто зауважити, що здобутки адміністративістів ККІ вже досліджувалися автором статті [1].

Постановка завдання. Метою цієї публікації є висвітлення досвіду викладачів ліцеїв, жіночих курсів, спеціалізованих інститутів у становленні адміністративного права як навчальної дисципліни та науки, виявлення творчих здобутків учених та визначення їх впливу на подальший розвиток адміністративного права.

Основні результати дослідження. Насамперед зауважимо, що ще першими університетськими статутами 1804 р. на кафедрі «прав: природного, політичного і народного», в межах предмету політичного (державного) права вводилося викладання «вчення про безпеку» (наука про поліцію). Самостійні ж університетські кафедри «законів благоустрою і благочиння» та «поліцейських і кримінальних законів» були утворені вже наступним Статутом 1835 р. У 1837 р. була здійснена й спроба виокремити наукову спеціальність. І хоча магістерський ступінь таким спеціалістам присуджували в галузі «державного законодавства», вже для ступеня доктора юридичного факультету був визначений розряд «закони поліцейські і кримінальні з судочинством». Натомість «закони благоустрою» не виокремлювалися в розряд для отримання ступеня доктора, але бажаючи бути професором чи ад'юнктом у цій галузі, мали скласти відповідний іспит. І лише з 1863 р. в університетах були утворені кафедри поліцейського права, а сама навчальна дисципліна включала «вчення про безпеку» (закони благочиння) та «вчення про добробут» (закони благоустрою). Саме в межах діяльності цих кафедр готувалися російські підручники з поліцейського права, професори обґрунтовували зміст науки, її принципи, завдання, систему. А

«Положением об испытаниях на звание действительного студента и на ученые степени» від 4 січня 1864 р. була введена й наукова атестація за спеціальністю «поліцейське право».

Подальша трансформація поліцейського права в адміністративне відбулася в межах дискусій щодо необхідності догматичного вивчення поліцейського права. Поступове виокремлення загальної (розумілася як організація внутрішнього управління) та спеціальної (окремі галузі внутрішнього управління) частин сформували самостійні інститути адміністративного права. Згодом у його рамках досліджувалися й публічно-правові інститути робітничого (трудового) права та права соціального забезпечення. Адміністративісти в дорадянський час розробляли питання охорони праці, контролю і нагляду за дотриманням робітничого законодавства та законодавства про робітниче страхування та соціальне піклування.

У XIX ст. за межами університетів поліцейські науки були представлені в навчальних планах українських (за територією) ліцеїв. Так, спочатку в Рішельєвському ліцеї студенти-юристи вивчали «політичні науки», які об'єднували «політичну економію», «науку про фінанси» та «поліцейську науку». Ці курси вів професор П. О. Симонович за власними нотатками та користуючись працями А. К. Шторха і Л. К. Якоба. Тижневе навантаження для цих наук становило 7,5 годин [2, с. 436]. Згодом (у 1839 р.), особливим розпорядження Міністерства народної освіти для третьокурсників, як і в університетах, запровадили курс «закони державного благоустрою і благочинності» [3, с. 67]. Ці лекції (2 години в тиждень) читали професори кафедри російського законодавства, зазвичай за власними конспектами, переказуючи Звід законів Російської імперії. Окрім того на камеральному відділенні ліцею, відкритому в 1841 р., за зразком європейських університетів, викладали камеральні науки. Зокрема першокурсникам професор П. О. Симонович читав особливий курс «введення в камеральну науку» (1 година в тиждень) [4, с. 12], а другокурсникам — політичну економію. Натомість третьокурсники-камералісти, спільно з юристами, вивчали «закони державного благоустрою і благочинності» [5, с. 55]. У 1860-х р. курс «закони державного благоустрою і благочинності» вів професор М. І. Максимов (1830–1865). При викладанні лекцій він користувався Повним зібранням законів Російської імперії, Зводом законів та працями К. Рау, Р. Моля, К. Мальхуса, Л. К. Якоба, І. Я. Горлова, Є. Г. Осокіна [6, с. 96].

Говорити ж про широке наукове вивчення правових проблем у цій сфері ліцейськими юристами немає підстав. Втім перші розвідки вчених оприлюднювалися, насамперед, для популяризації правових знань. Так, викладач С. Ф. Коробкін у 1839 р. підготував матеріали за темами: «О развитии верховной власти Российского государства», «О состоянии людей в Российском государстве», «Об историческом развитии учреждений Российского государства» [7, с. 16]. Історико-правове дослідження еволюції системи місцевого управління Новоросійської губернії «Исторический очерк общих гражданских учреждений Новороссийского края» (Одеса, 1849) опублікував ад'юнкт А. Я. Комарницький. Він розглядав місцеві установи як провінційні правові інститути цілісної державно-правової системи Російської імперії, без визначення будь-яких етнічних особливостей.

Юридичний ліцей князя Безбородька в Ніжині був школою практичної юриспруденції, тож викладання в ньому носило суто прикладний характер, а весь процес зводився до ґрунтовного вивчення Зводу законів Російської імперії. «Законы государственного благоустройства» викладали професори кафедри законів цивільних (цей курс читався по Зводу законів, дотримуючись теоретико-історико-догматичного методу та керуючись працями К. Рау та Р. Моля, студентам 2 та 3 курсу по 2 години в тиждень). Але науковий доробок викладачів-цивілістів у цій царині нам невідомий. Натомість курс «полицейські закони» викладався (студентам 2 курсу, по 2 години в тиждень) з кафедри законів поліцейських і кримінальних із судочинством [8]. Двадцять сім років (1842–1869) цю кафедру обіймав професор І. А. Максимович (1810–після 1881). Серед його праць з цієї тематики варто назвати підручник «Руководство к познанию законов полицейских и уголовных» (1849 р.) [9, с. 17] та промову для урочистого акту в 1860 р. «Об английском областном учреждении и управлении общественном или т. н. самоуправлении и о возможности применения их в России» [10, арк. 188].

Більш активно велися розробки поліцейського права в неуніверситетських навчальних закладах вже на початку ХХ ст. На правовому відділенні КВЖК поліцейське право читали в обсязі відповідного університетського курсу (його вивчали 2 роки (3 і 4 курс), чотири семестри по дві години в тиждень) [11, с. 15]. А вже з 1915/16 н.р. поліцейське право читали два семестри третього та один семестр четвертого курсу, що правда вже по 4 години в тиждень [12, с. 7].

Незмінним професором кафедри поліцейського права КВЖК був М. М. Цитович, без перебільшення видатний учений-поліцейст. Серед його наукового доробку слід відмітити новаторські праці з економіки (він мав ступінь доктора політичної економії та статистики). Зокрема, за магістерську дисертацію «Обзор учений о предпринимательской прибыли» (К., 1889) його вважають фундатором теорії підприємницького прибутку. Підтвердженням ґрунтовності докторської дисертації науковця «Местные расходы Пруссии в связи с теорией местных расходов» (К., 1898) є обширна (обсягом 74 сторінки) рецензія професора М. П. Яснопольського «Разбор исследования профессора Н.М. Цытовича» (К., 1899).

У галузі поліцейського права широко знана його книга «Полицейское право» (К., 1894), яка тривалі роки залишалася основним навчальним посібником для студентів-юристів. Уже в 1911 р., полемізуючи в тогочасній пресі щодо заміни поліцейського права адміністративним, учений, хоча і визнавав поліцейське право застарілим, а догматичне розроблення адміністративного права необхідним, радив не поспішати. Щоб не виключати поліцейське право з кола наук юридичного факультету, на його думку, потрібно визначити істинні завдання і межі науки поліцейського права [13]. Відстоюючи позицію, що адміністративне право є похідним від поліцейського, він, все ж, не відкидав можливість зміни назви «поліцейського права» на «адміністративне» чи «право внутрішнього управління». М. М. Цитович мав й інші вагомі праці. Публікація «Сельское общество, как орган местного управления» (К., 1911) була відзначена особливою подякою російського імператора. У ній учений визначив стан і фінансові потреби сільського товариства та обґрунтував власний проект його реформи, який був направлений до Державної думи. Сьогодні ідеям ученого належну увагу приділяють, насамперед, українські економісти, а його внесок у розвиток поліцейського права дослідив А. Г. Соломаха [14].

Третьюкурсникам юридичного факультету ОВЖК поліцейське право читали в обсязі 4 години в тиждень. Його викладання забезпечували О. С. Мулюкін та П. О. Михайлов. Професор О. С. Мулюкін був фахівцем державного права, а П. О. Михайлов — приват-доцентом кафедри кримінального права, тож активних наукових досліджень у галузі поліцейського (адміністративного) права вони не вели.

Широко були представлені дисципліни адміністративно-правового циклу в комерційних інститутах. Так, у ККІ студенти вивчали або повний (4 години в тиждень — на економічному факультеті), або скорочений (2 години в тиждень — на комерційному факультеті) курс адміністративного права. Обов'язковими були й практичні заняття з цієї дисципліни. Їх викладання послідовно здійснювали О. О. Ейхельман, П. М. Богаєвський та Б. О. Кістяківський. Програма курсу обмежувалася переважно сферою «Внутрішнього управління», що включала розділи: 1) організація центральних і місцевих установ, що здійснювали внутрішнє управління; 2) окремі галузі внутрішнього управління; 3) адміністративна юстиція. Лекції зводилися до юридико-догматичного викладу російського законодавства у цій сфері із застосування порівняльного методу, використовуючи «іноземне законодавство та загальну теорію сучасного адміністративного права культурних держав». Натомість на практичних заняттях працювали з джерелами адміністративного права, використовуючи їх для розв'язання адміністративних конфліктів [15, с. 67].

Також студентам читали, адаптовані під окремі спеціальності, спецкурси: «устрій місцевого самоуправління» (з практичними заняттями), «робітниче законодавство», «фабричне законодавство», «фабрично-заводське законодавство», «законодавство про охорону праці». Спецкурси переважно читали впродовж одного семестру (2 або 3 години в тиждень). У різний час ці курси вели О. О. Ейхельман, С. А. Єгізаров та Б. О. Язловський.

Викладачі ККІ мали й певний науковий доробок у цій сфері. Так, оригінальні книги з російського адміністративного права опублікував професор О. О. Ейхельман: конспект лекцій «Русское полицейское право» (К., 1898), книгу «Государственное и административное право» (Ярославль, 1879), а також «Обзор центральных и местных учреждений управления в России и устава о службе по определению от правительства» (К., 1890). Вчений керував роботою особливої комісії Київського міського громадського управління, результатом діяльності якої став «Свод обязательных для жителей г. Киева постановлений по Городскому общественному управлению» (К., 1900). Працюючи в ККІ він підготував «Проект для нового Устава императорских российских университетов» (К., 1909).

Професор С. А. Єгізаров у 1906–1907 рр. видав цикл робіт, під заголовком «Лекции по русскому государственному праву»,

де, зокрема, окремими книжками вийшли «Про стани» (Вип. 3 — К., 1906), «Центральні установи» (Вип. 4 — К., 1907), «Місьцеве управління та самоуправління» (Вип. 5. — Ч. 1–2. — К., 1906). Натомість спеціальних праць в цій царині П. М. Богаєвського, Б. О. Кістяківського та Б. О. Язловського не знайдено.

У ХКІ адміністративне право та спецкурси «устрій місцевого самоуправління» і «робітниче законодавство» викладали професор О. А. Раєвський та асистент О. А. Богомолів. Професор О. А. Раєвський читав адміністративне право по 2 години в тиждень два семестри. Цей курс охоплював чотири частини: 1) «Організація установ внутрішнього управління», де студіювали питання про органи урядові (центральні та місцеві), органи місцевого самоуправління (земські та міські), виконавчу поліцію; 2) «Вчення про адміністративну діяльність», вміщувала питання: адміністративна діяльність (внутрішнє управління), її форми та межі, вчення про адміністративний акт, примусові повноваження адміністрації і поліції (право арешту, озброєного примусу, особливий стан); 3) «Вчення про громадян», розкривала суб'єктивні публічні права, недоторканність особистості, свободу пересування, свободу слова і друку, свободу союзів та зібрань; 4) «Закономірності внутрішнього управління. Адміністративна юстиція. Дисциплінарна та судова відповідальність посадовців» [16, с. 46].

Цікавим був і спецкурс «робітниче законодавство». Лекції О. А. Раєвського включали: 1) законодавчу охорону праці (законодавче регулювання трудового договору, законодавче нормування робочого часу, регулювання заробітної плати, охорона життя і здоров'я робітників, промислове посередництво, фабрична інспекція, міжнародна охорона праці); 2) страхування робітників на випадок втрати працездатності (страхування від нещасних випадків, страхування у випадку хвороби, страхування інвалідності і старості, інші види страхування робітників: страхування професійних хвороб, страхування материнства, страхування вдів і сиріт); 3) безробіття і боротьбу з ним (страхування на випадок безробіття). Натомість практичні заняття проводилися у формі обговорення рефератів та питань про страхування нещасних випадків [16, с. 47].

Спецкурс «устрій місцевого самоуправління» охоплював інститут самоуправління, основи якого вже вивчалися в державному та адміністративному праві. Студенти мали опанувати зако-

нодавство, що регулювало організацію установ, їх компетенцію та державний нагляд. Асистент О. А. Богомоллов на практичних заняттях вів дискусії з найцікавіших питань, запропонованих аудиторією, розбір казусів, рефератів та самостійне читання літератури [16, с. 46]. Він, вочевидь, самостійних друкованих праць тоді не публікував. Натомість О. А. Раєвський ступінь магістра поліцейського права отримав за дисертацію «Законодательство Наполеона III о печати» (Томськ, 1903). Серед інших його публікацій варто назвати вступну лекцію в Харківському університеті «Предмет и задачи полицейского права» (Х., 1904) та праці «История научных направлений в изучении внутреннего управления. Наука о полиции и полицейском праве», «Трудовая помощь, как задача государственного управления» (Х., 1910).

Серед викладачів ХКІ відповідні наукові розробки мав й професор М. І. Палієнко. Варто згадати ранні роботи у цій сфері: «Закон и административное распоряжение» (К., 1898) та «Сущность административной юстиции и основные черты ее организации в европейских государствах» (К., 1898). Учений, зокрема, розмірковував про, актуальний і сьогодні, інститут адміністративної юстиції. Дослідивши історію становлення адміністративної юстиції в Західній Європі, її сутність та основні риси, М. І. Палієнко дійшов висновку про необхідність її запровадження в Росії. Важливо, що він, як і більшість прогресивних дореволюційних юристів, на відміну від нинішнього розуміння концепції адміністративної юстиції, розглядав її як можливість захисту не тільки суб'єктивного, але й об'єктивного публічного права.

В КЮІ курс «адміністративне право» (4 години в тиждень) та спецкурс «адміністративна юстиція» (2 години в тиждень) читав Б. О. Кістяківський, а спецкурс «робітниче законодавство» (2 години в тиждень) викладав Б. О. Язловський. Втім праць даної проблематики вони не готували.

У Н(О)МІ студенти 2 курсу (2 години в тиждень) вивчали «адміністративне право», а третього — «міжнародне адміністративне право» (2 години в тиждень). Викладав ці курси професор О. Ф. Федоров. Він здобув докторський ступінь з поліцейського права, був автором першої магістерської дисертації, спеціально присвяченої фабричному законодавству — «Фабричное законодательство цивилизованных государств. О работе малолетних и женщин на фабрике» (СПб., 1884). Ще тоді, дослідник, на основі аналізу зарубіжного законодавства та оцінки російських реалій

висунув достатньо практичні пропозиції. Наприклад, обмежити робочий день дорослих до 8 годин, встановити окремі умови праці для жінок, зокрема вагітних та породілля, а також для малолітніх (допускати до роботи після обов'язкового медичного огляду), заборонити працю у вихідні і святкові дні, законодавчо визначити обов'язкову відповідальність фабрикантів за виробничий травматизм тощо. Докторська дисертація вченого «О промысловом ученичестве вообще и о договорах промыслового обучения в особенности», захищена в Харківському університеті у 1893 р., була не менш новаторською та стала найбільш фундаментальним досліджень учнівського договору не лише в російській, а й світовій літературі. Професор розрізняв договір особистого найму та учнівський і пропонував унормувати останній, створивши правову базу. Так, він радив встановити обов'язкову письмову форму учнівського договору (укладати через батьків чи опікунів) та запровадити учнівську (трудова) книжку, що захищатиме учнів, становище яких, учений вважав безправним і називав їх «малолітніми рабами».

Досить новаторською була й праця «Российская взаимная пенсионная касса, как учреждение, представляющее каждому возможность самым незаметным образом обеспечить себя и своих близких на случай старости и потери трудоспособности» (О., 1905). Надалі професор займався питаннями торгового права і до проблематики поліцейського права вже не повертався.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, ліцейські професори долучилися до процесу формування навчального курсу поліцейського (адміністративного) права. Спочатку в ліцях питання цієї галузі вивчали в курсах «камералістика», «закони державного благоустрою і благочинності», «закони поліцейські». Викладання поліцейських наук у ліцях зводилося до переказу діючого російського законодавства, наукові ж розробки з цієї проблематики тільки зароджувалися. Між тим і ці перші кроки мали результати не лише у підготовці юристів-теоретиків для апарату державного управління, а й створили підвалини для наступних наукових розробок, які активно велися вже в другій половині XIX ст. На початку XX ст. окрім курсу «адміністративне право» стали читати «адміністративну юстицію» та спецкурси «устрій місцевого самоуправління», «фабрично-заводське законодавство», «робітниче законодавство», «робітниче страхування» та ін. Водночас розширилася тематика наукових досліджень.

Сферу наукових інтересів адміністративістів складали питання співвідношення поліцейського та адміністративного права, загальні проблеми адміністративного права (зміст науки, предмет, принципи, система, джерела), адміністративна юстиція, фабричне законодавство та ін. Досвід праці вчених є цінний, потребує уваги та подальшого вивчення. Перспективним може бути подальший аналіз якості викладання та змісту програм, зв'язку навчального та наукового досвіду науковців минулого із сучасністю.

Список використаних джерел:

1. *Міхневич Л. В.* Розвиток юридичної науки і освіти в Київському комерційному інституті — Київському інституті народного господарства (1906–1930 рр.) / Л. В. Міхневич — К.: КНЕУ, 2011. — 286 с.
2. О курсах учения в лицеях (с означением преподавателей каждого предмета и методы их преподавания) // Журнал Министерства народного просвещения. — 1834. — Ч. IV. — С. 434–442.
3. Общий отчет по Министерству народного просвещения за 1839 г. // Журнал Министерства народного просвещения. — 1840. — Ч. XXVI. — Отд. I. — С. 17–125.
4. Обзорние преподавания наук в Ришельевском лицее в течение 1843–1844 учебного года. — Одесса, 1843. — 16 с.
5. *Михневич И. Г.* Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 г. по 1857 год. / И. Г. Михневич — Одесса, 1857. — 200 с.
6. О ходе преподавания наук в Ришельевском лицее в 1863/64 академическом году // Журнал Министерства народного просвещения. — 1864. — Ч. CXXIV. — С. 88–98.
7. Об ученых трудах профессором и прочих преподавателей в учебных заведениях Министерства народного образования за 1839 год // Журнал Министерства народного просвещения. — 1841. — Ч. XXIX. — Отд. III. — С. 1–22.
8. Об уставе и штате лицея князя Безбородко штате Нежинской гимназии // СП по МНП: царствование Николая I. 1825–1855. — СПб.: Тип. В. С. Балашева, 1876. — Т. II. — Отд. II. (1840–1855). — Стб. 30–47.
9. Извлечение об ученых и литературных трудах профессоров и прочих преподавателей в учебных заведениях Министерства народного просвещения за 1849 г. // Журнал Министерства народного просвещения. — 1851. — Ч. LXIX. — Отд. III. — С. 1–26.
10. Отчет по лицейю князя Безбородко за 1860 год // ЦДІАУ. — Ф. 707. — Оп. 27. Спр. 467. — Арк. 188.
11. Обзорние преподавания на юридическом и экономико-коммерческом отделении Киевских высших женских курсов на 1912–1913 учебный год. — К., 1912. — 33 с.

12. Обзорение преподавания на юридическом и экономико-коммерческом отделении Киевских высших женских курсов на 1915–1916 учебный год. — Саратов, 1915. — 38 с.

13. Цытович Н. М. Еще по поводу полицейского и административного права / Н. М. Цытович // Право. — 1899. — № 6. — С. 269–280.

14. Соломаха А.Г. Поліцейське право у науковій спадщині М. М. Цитовича / А.Г. Соломаха. — Київ; Дрогобич: Посвіт, 2015. — 198 с.

15. Программы преподавания в Киевском коммерческом институте по предметам // Известия Киевского коммерческого института. — К., 1913. — Кн. XVII. — С. 67.

16. Отчет Харьковского коммерческого института за 1916–17 учебный год // Известия Харьковского коммерческого института. — Х., 1918. — Вып 1. — С. 34.

References:

1. Mikhnevych L.V. (2011). The development of legal science and education at the Kiev Commercial Institute — Kyiv Institute of National Economy (1906–1930). Kyiv (in Ukr.).

2. On the courses of study in lyceums (with the teaching of each subject and the methods of teaching them) (1834). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya (Journal of the Ministry of Education.)*, IV, 434–442 (in Rus.).

3. General report on the Ministry of Public Education for 1839. (1840). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya (Journal of the Ministry of Education.)*, XXVI (I), 17–125 (in Rus.).

4. Review of the teaching of science in the Richelieu Lyceum during the academic year 1843–1844. (1843). Odessa (in Rus.).

5. Mikhnevych I. G. (1857). Historical review of the fortieth anniversary of the Richelieu Lyceum from 1817 to 1857. Odessa (in Rus.).

6. On the progress of the teaching of sciences at the Richelieu Lyceum in the academic year 1863/64 (1864). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya (Journal of the Ministry of Education.)*, CXXIV, 88–98. (in Rus.).

7. On the scientific works of professor and other teachers in educational institutions of the Ministry of Public Education for 1839 (1841). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya (Journal of the Ministry of Education.)*, XXIX (III), 1–22. (in Rus.).

8. The statute and staff of the Lyceum of Prince Bezborodko of the Nezhin gymnasium (1876). Collection of resolutions on the Ministry of Public Education, II. (1840–1855), 30–47. (in Rus.).

9. Extract about the scientists and literary works of professors and other teachers in educational institutions of the Ministry of Education for 1849. (1851). *Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshcheniya (Journal of the Ministry of Education.)*, LXIX (III), 1–28. (in Rus.).

10. *Report on the lyceum of Prince Bezborodko for 1860*. 1859–1861. Retrieved from Central State Historical Archive of Ukraine. Found 707, Description 27, Sheet 467. (in Rus.).

11. Review of teaching at the legal and economic-commercial department of the Kiev Higher Women's Courses for the 1912-1913 academic year (1912). Kyiv (in Rus.).

12. Review of teaching at the legal and economic-commercial department of the Kiev Higher Women's Courses for the 1915-1916 academic year (1915). Saratov (in Rus.).

13. Tsytoich N. M. (1899) More on police and administrative law. *Pravo, (Right)*, 6, 269–280 (in Rus.).

14. Solomakha A.G. (2015). Police law in the scientific heritage of M. Tsitovich. Kyiv, Drohobych. (in Ukr.).

15. Teaching programs at the Kiev Commercial Institute in subjects (1913). *Izvestiya Kiyevskogo kommercheskogo instituta (News of the Kiev Commercial Institute)*, XVII, 1–115. (in Rus.).

16. Report of the Kharkov Commercial Institute for the 1916-17 academic year. (1918). *Izvestiya Khar'kovskogo kommercheskogo instituta (News of the Kharkov Commercial Institute)*, 1, 15–77. (in Rus.).

Стаття надійшла до редакції 23 травня 2018 р.

УДК 340

О. О. Самойленко*,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу
історико-правових досліджень
Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

СУДОВІ СТАТУТИ 1864 РОКУ І ДОСВІД ЇХ ЗАКОНОТВОРЕННЯ

У роботі аналізується стан судової системи напередодні реформ, висвітлюється процес проектування і підготовки Судової реформи 1864 року, розкривається прогресивність поглядів реформаторів в ході роботи — з урахуванням передового досвіду науки і практики європейських держав і прийняттям до уваги місцевих особливостей і традицій.

*Samoilenko O.O., Candidate of Juridical Sciences (Ph.D.), Senior Researcher (Senior Scientific Researcher), Senior Scientific Researcher of department of Legal History Studies in V. M. Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Sciences of Ukraine
JUDICIAL STATUTES 1864 AND THE EXPERIENCE OF THEIR RULEMAKING